

Malmakvarn

Sentida bebyggelse lämningar vid Malmköping

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Lilla Malma 190
Malmakvarn 1:1
Lilla Malma socken
Flens kommun
Södermanland

Kristina Jonsson

Malmakvarn

Sentida bebyggelseämningar vid Malmköping

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Lilla Malma 190
Malmakvarn 1:1
Lilla malma socken
Flens kommun
Södermanland

Kristina Jonsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2010

Omslagsbild: Utdrag ur den häradsekonomiska kartan Skundern J112-66-3 från 1897-1901

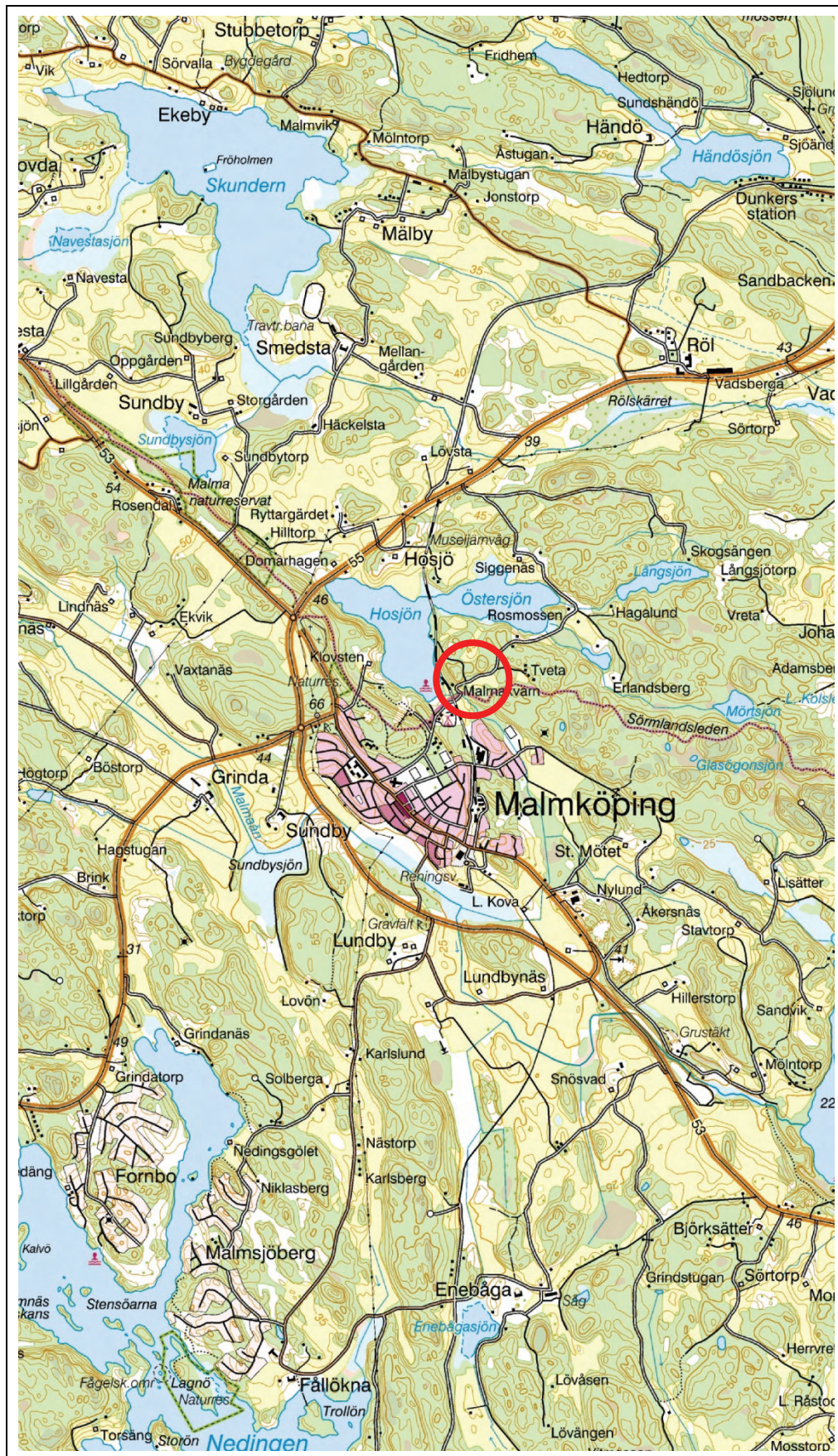
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-7453-041-4

Tryck: Just Nu, Västerås 2010.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Historisk bakgrund	6
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Målsättning och metod	8
Undersökningsresultat.....	9
Tolkning och utvärdering	10
Referenser.....	12
Kart- och arkivmaterial	12
Litteratur.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12
BILAGOR	13
Bilaga 1. Schakttabell	13
Bilaga 2. Provrutor.....	14

Figur 1. Undersökningsområdets läge, markerat med en ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Med anledning av planerad exploatering av området kring fornlämningarna 115:1 samt 190 i Lilla Malma socken, vilka utgörs av en kvarnlämning och den förmodade platsen för ett tillhörande torp, har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) utfört en arkeologisk förundersökning. Syftet var att utreda huruvida det finns lämningar av det gamla kvarntorpet på platsen som har anor tillbaka till medeltid eller 1600-tal. Undersökningen kunde endast konstatera lämningar av en husgrund med 1800-talsdatering. Det är osäkert om detta beror på att äldre lämningar har förstörts, eller om det äldsta bebyggelseläget för kvarntorpet har haft ett annat läge.

Inledning

Med anledning av planerad bostads- och vägbebyggelse inom fastigheten Malmakvarn 1:1 i Flens kommun, Södermanland, har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) under två dagar i oktober 2010 utfört en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte. Undersökningen utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanlands län (dnr 431-3435-2010), och bekostades av Riksantikvarieämbetet.

Förundersökningen berörde fornlämning Lilla Malma 190, en torplämning vid Malma kvarn vars äldsta skriftliga belägg är från 1558. Fornlämningsområdet är endast avgränsat med hjälp av historiskt kartmaterial, då inga fysiska spår var synliga vid inventeringstillfället. Syftet med förundersökningen var därför att avgränsa fornlämningens utbredning.

Figur 2. Undersökningsområdets läge markerat på Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

Historisk bakgrund

Det äldsta belägget för Malma socken är från 1358, medan Malma kvarn omtalas från år 1558 och framåt (Ortnamnsregistret). På en karta från 1637 syns endast en bebyggelseenhet i området, beskriven som ett 1/4 kronotorp ("Malma Qüarn", se figur. 3). Kartan är tämligen schematisk och svår att rektifiera mot dagens markförhållanden, framför allt då de mellanliggande kartgenerationerna från 1700-talet inte visar någon detaljerad bild av åkermarkens utbredning och indelning.

Figur 3. Malma kvarn på en arealavmätning från 1637. Kvarnlämningen är markerad med "S" och kronotorpet med "O".

På kartor från 1722, 1767 och 1777 förefaller kvarnbostaden att ligga kvar på samma ställe vid åkröken, men själva kvarnens placering verkar ha varierat genom tiderna. På 1600-talskartan är den utritad intill bebyggelsen, medan den på kartorna från 1722 och 1767 ligger längre söderut. På 1777 års karta är den återigen placerad intill bebyggelsen (figur 4). Möjligheten finns att kvarnens läge inte har blivit exakt karterat på de tidigare kartorna, men skillnaden är ändå så pass stor mellan de olika generationerna att man kan utgå från att den har haft ett annat läge under första halvan av 1700-talet än den hade efter 1777. På 1700-talskartorna finns även ett torp sydväst om Malma kvarn, vilket omnämns "Brötstugan" (se figur 4). I J. D. Falckmans beskrivning över Dunker och Lilla Malma från 1769 omnämns torpet som "Brötet" (Blomkvist 1939:31).

Figur 4. Kartorna från 1767 respektive 1777. Notera kvarnens läge i förhållande till kvarntorpet.

Topografi och fornlämningsmiljö

Kvarntorpet vid Malma kvarn har legat i den västra delen av ett kuperat höjdryggsområde beläget mellan sjöarna Hosjön och Östersjön. Enstaka bebyggelse och åkermark finns i närområdet, som i övrigt till största delen är bevuxet med barr- och lövskog. Fornlämningen Lilla Malma 190, torplämning, är belägen i en skogssluttning ned mot en å (figur 5) vid vilken Lilla Malma 115:1 – kvarnlämningen – ligger. Lilla Malma 190 ligger på 40–45 m höjd över havet, medan kvarnen ligger på 35–40 m. Bäckfåran löper alltså djupt nedskuren i terrängen i en dalgång. I den sydöstra delen av Lilla Malma 190 planar marken ut till en sandplåtå som fortsätter mot sydost längs ån. Undersökningsområdet följde denna plåtå (se figur 2 och 6). Marken är relativt öppen och mycket sank på plåtåns centrala del, och omgärdas av lövskog och sly.

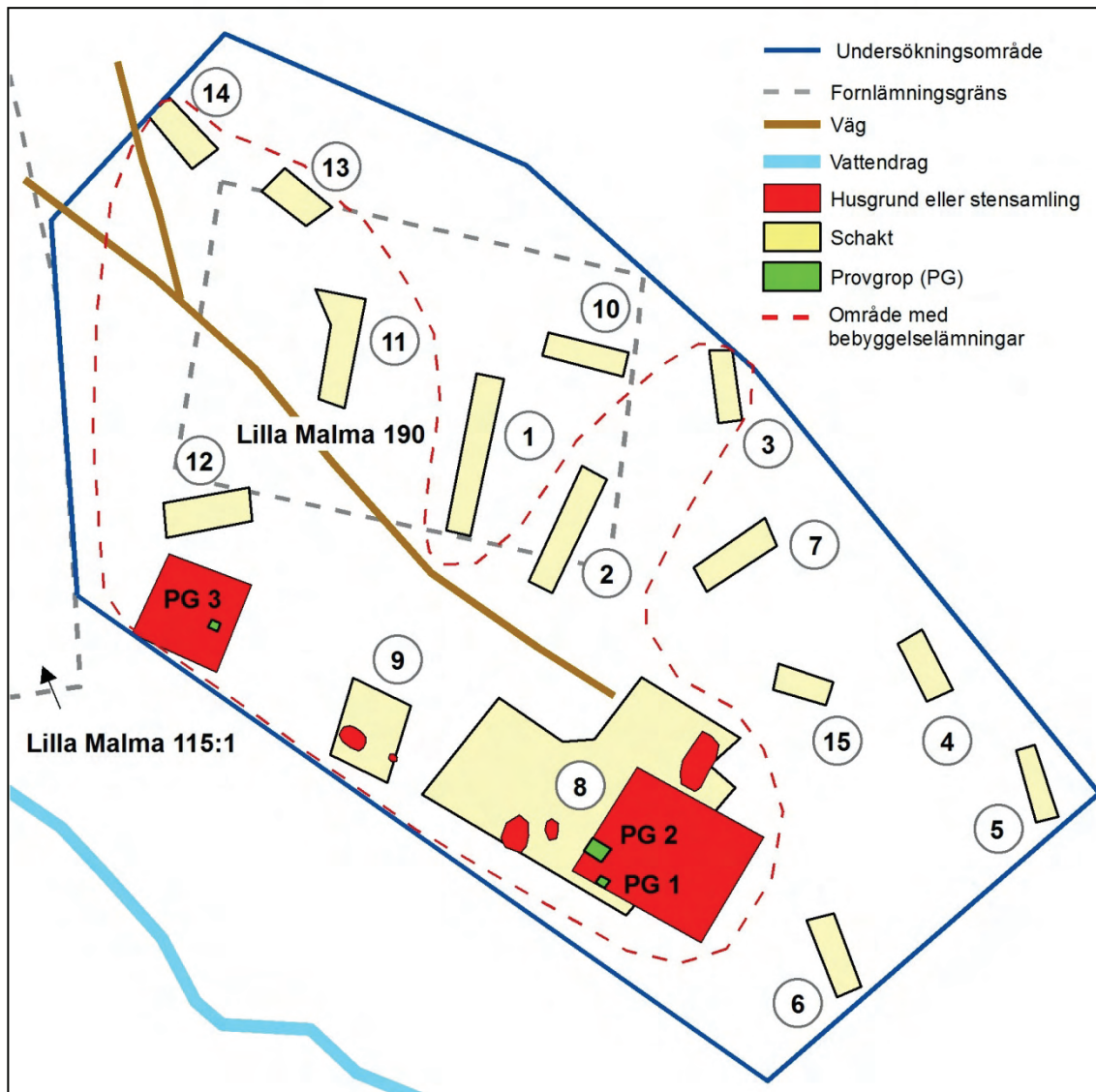
Figur 5. Sluttningen ned mot ån som utgör Lilla Malma 190. Foto mot norr av Kristina Jonsson.

Målsättning och metod

Syftet med undersökningen var att avgränsa fornlämnning 190, som tidigare endast definierats utifrån skriftliga belägg från 1558 och den historiska kartan från 1637. 1600-talskartan visar dock ingen exakt placering av individuella huskroppar utan endast bebyggelseområdet för torpet och kvarnen. Målsättningen var sålunda att fastställa om det fanns lämningar av 1500- och 1600-talets bebyggelse på platsen. Eftersom fornlämningsområdets avgränsning baseras på inexakta uppgifter skulle undersökningen genomföras förutsättningslöst; det vill säga även delvis utanför fornlämningsområdet inom en yta som bedömts som potentiell tomtmark.

Förundersökningen genomfördes genom schaktning med grävmaskin samt handgrävning av tre provgropar (se schaktplan figur 6). Totalt grävdes 15 schakt och tre provgropar fördelade över de delar av området som var åtkomliga med maskin.

Schakten och provgroparna grävdes ned till steril sand eller lera, och dokumenterades skriftligt samt i vissa fall genom fotografering. Samtliga schakt och konstruktioner inmättes digitalt med hjälp av GPS. Inga plan- eller sektionsritningar upprättades.

Figur 6. Schaktplan över de 15 schakten (schakt med bebyggelse lämningar markerade), de tre provgroparna, husgrunderna och stensamlingarna. Skala 1:500. Plan: Kristina Jonsson.

Undersökningsresultat

I åtta av de femton schakt som grävdes framkom bebyggelse lämningar och/eller föremål. I schakt 8 samt intill schakt 12 fanns rester av husgrunder, och i majoriteten av de schakt som grävdes i den västra halvan av området (schakt 2, 3, 8, 11, 12, 13 och 14) fanns enstaka spår av bostadsaktiviteter i form av tegel, spik, djurben, metallskräp och keramik. Samtliga schakt beskrivs i tabellen i bilaga 1; här beskrivs endast husgrunderna.

I schakt 8 framkom en välbevarad husgrund som bedömdes vara ca 7 x 9 m stor i sin helhet (figur 7). Grunden bestod av stenar i storleken 0,5–1 m, och den fortsatte utanför schaktet i sydost. Norr om grunden i schakt 8, och i anslutning till denna, fanns en stenpackning bestående av ett lager med knytnävsstora stenar över ett lager med något större stenar i storleken 0,2–0,4 m (se schaktplan samt figur 7). Stenläggningen var ca 3 x 2 m stor och löpte ut från vad som föreföll vara en ingång till byggnaden – en stor flat sten i grunden där stenpackningen börjar har tolkats som en trappsten. Vid schaktningen av schakt 15 intill noterades det att marken är mycket sank i denna del av området; grävmaskinen sjönk ner och körde nästan fast i den mjuka leran. Stenläggningen framför byggnadens ingång har troligen lagts där som utfyllnad för att stabilisera marken framför ingången.

I husgrunden i schakt 8 grävdes två provgropar (PG 1 och PG 2 på schaktplanen). Syftet med dessa var att undersöka om det fanns bevarade golvlager i eller under byggnadsresterna. Provgrop 1 var 0,5 x 0,5 m stor och grävdes intill den södra syllstensraden ned till 0,3 m djup. Inga avsatta golvlager påträffades, rutan innehöll endast omrörd matjord ned till 0,25 m djup. I den omrörda myllan påträffades ett flertal porslinsskärivor som härstammade från samma fat (kaffefat), fönsterglas, spik och tegel (ej tillvaratagna). Provgrop 2 grävdes inledningsvis för hand och därefter med maskin. Den var 1 x 1,4 m stor och grävdes till 0,4 m djup. Även i denna grop fanns endast matjordsfyllning ned till 0,25 m djup. Inga fynd påträffades i provgrop 2.

Figur 7. Husgrunden i schakt 8 sedd från väster. Upp till vänster syns trappstenen samt delar av stenläggningen som löpte fram mot den. Foto: Kristina Jonsson.

Väster om grunden, längs schaktets södra kant, fanns även två stensamlingar. Grunden och stensamlingarna låg längs samma utbredningslinje som två stensamlingar som påträffades i schakt 9 samt en grund som undersöktes intill schakt 12 (figur 6 och 8). Denna grund kunde endast undersökas genom manuell rensning och grävning eftersom den på grund av vegetationsförhållandena inte var tillgänglig för grävmaskinen. Grunden var ca 6 x 6 m stor, med otydlig avgränsning mot norr och öster. Den bestod av upp till 1,2 m stora stenar. I grunden grävdes provruta 3, vilken var 0,5 x 0,5 m stor, ned till 0,3 m djup. Även i denna provgrop påträffades endast matjordsfyllning ned till 0,25 m djup samt fynd av porslin, fönsterglas, spik och tegel (ej tillvaratagna).

Figur 8. Husgrunden intill schakt 12, sedd från väster. Foto: Kristina Jonsson.

Tolkning och utvärdering

Efter rektifiering av den häradsekonomiska kartan från sekelskiftet kring 1900 kunde det konstateras att grunderna och stensamlingarna som framkom i schakt 8, 9 samt intill schakt 12 stämmer överens med en lång uthusbyggnad som syns på denna karta (figur 9). Både grunden i schakt 8, grunden vid schakt 12 samt stensamlingarna mellan dem har därmed sannolikt utgjort delar av samma byggnadslänga. Fyndmaterialet och grävningen av provrutor gav inga indikationer på äldre lämningar på platsen. Det kan dateras till 1800-talet och bestod av porslin, yngre rödgods, stengods, två hästskor av yngre modell samt byggnadsrester som spik, tegel, takpannor och metallskrot.

Jordlagren kan dock bedömas vara omrörda, eftersom de få fynd som påträffades låg utan kontext i myllan. Möjligen har en urschaktning skett i samband med att byggnadsresterna bortforslades någon gång under 1900-talet. Husgrunden var dock relativt intakt både längst i väster och längst i öster (d.v.s. de delar som nu har dokumenterats), vilket – om en platskontinuitet har funnits genom tiderna – hade kunnat möjliggöra bevarade äldre överlagrade lämningar.

Figur 9. Husgrunderna som påträffades vid förundersökningen (röda markeringar) lagda på den rektifierade häradseconomiska kartan från 1897-1901.

Det är intressant att notera att läget för kvarnen inte överensstämmer på alla generationer kartor. De två äldsta 1700-talskartorna visar kvarnlägen 50–100 meter söder om platsen där torpet och kvarnen ligger på de yngre storskiftes- och häradseconomiska kartorna. Frågan är då om den äldsta bebyggelsen under 1500- och 1600-talet också låg längre mot sydost intill det dåvarande kvarnläget? På 1637 års karta ligger torpet intill kvarnen, och kartan är som tidigare nämnts så pass schematisk att det inte går att avgöra var detta läge söder om åkröken ska placeras. Möjligheten finns därmed att det äldsta torp- och kvarnläget ska sökas längre mot sydost i förhållande till vad som idag är avgränsat som Lilla Malma 190 intill den befintliga kvarnlämningen Lilla Malma 115:1.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv

Lilla Malma socken, akt C45-33:c4:66-67, ägoavfattning från 1637.

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Lilla Malma socken, akt 04-lma-15, ägomätning från 1722.

Lilla Malma socken, akt 04-lma-23, rågångsåtgärd från 1767.

Lilla Malma socken, akt 04-lma-35, storskifte från 1777.

Rikets allmänna kartverk

Häradsekonomiska kartan Skundern J112-66-3 från 1897-1901.

Ortnamnsregistret. www.sofi.se.

Litteratur

Blomkvist, B. 1939 (red.). *Duncker och Lilla Malma 1769* (av J.D. Falckman). Sörmländska handlingar 6. Södermanlands läns hembygdsförbund. Nyköping.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projektnr:</i>	10111
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-3435-2010, 2010-10-04
<i>Undersökningsperiod:</i>	25–26 oktober 2010
<i>Arkeologtimmar:</i>	41,5 timmar
<i>Maskintimmar:</i>	16,5 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	2 500 m ²
<i>Personal:</i>	Kristina Jonsson och Karin Nordström
<i>Belägenhet:</i>	Malmakvarn 1:1, Lilla Malma socken, Flens kommun, Södermanlands län och landskap
<i>Ekonomisk karta:</i>	10H 1a
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref
<i>Koordinater:</i>	X6557074; Y599358
<i>Höjdsystem:</i>	Höjder ej inmätta
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS (Trimble Juno Series)
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	33 digitala fotografier samt två digitala mätfiler, förvaras på KM
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Längd, m	Djup, m	Area, m ²	Innehåll	Fynd
1	Svag sluttning mot norr, skogsbacke	8,0	0,4	11,2	0,25–0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta steril gråbrun sand.	-
2	Svag sluttning mot norr, skogsbacke	5,5	0,45	7,7	0,25–0,35 m tjockt matjordslager av brun humös sand. I botten av lagret förekomst av tegel och metallskräp. Under matjorden steril gråbrun sand.	-
3	Sluttning mot norr, skogsbacke	4,5	0,6	6,3	0,35 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Förekomst av tegelbit. Under matjorden steril gråbrun sand.	-
4	Sluttning mot norr, skogsbacke	4,0	0,5	5,6	0,35 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta steril gråbrun sand.	-
5	Sluttning mot norr, skogsbacke	5,0	0,5	7,0	0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta steril gråbrun sand.	-
6	Plan gräsmark, sankt	6,0	0,45	8,4	0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta mycket vattensjuk gråbrun steril lera.	-
7	Svag sluttning mot norr, öppen mark	5,0	0,45	7,0	0,25–0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta steril gråbrun sand.	-
8	Gräsbevuxen plan mark intill bäckfåra	16,0	0,35	185,0	0,2 m matjord av brun humös sand. Inslag av tegel. Husgrund 9,5 x 5 m i schaktets SO del vilken fortsätter på schaktets utsida. Stensamlingar längs schaktets S kant samt N om grunden.	Två hästskor, fönsterglas, porslin, djurben (ej tillvarataget)
9	Gräsbevuxen plan mark intill bäckfåra	5,5	0,3	25,0	0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Två stensamlingar längs schaktets S kant. Förekomst av tegel. Under matjorden steril gråbrun sand.	-
10	Sluttning mot norr, skogsbacke	5,0	0,4	7,0	0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta steril gråbrun sand.	-
11	Sluttning mot norr, skogsbacke	6,0	0,45	19,0	0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Förekomst av tegel. Under matjorden steril gråbrun sand.	Keramik, brunglaserat stengods (ej tillvarataget)
12	I skogsbacke på relativt plan mark intill husgrund	6,0	0,45	12,0	0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Stenar i storlek 0,3–0,4 m i en rad snett genom schaktet. Under matjord och stenar steril gråbrun sand.	Keramik, brunglaserat yngre rödgods (ej tillvarataget)
13	Sluttning mot norr, skogsbacke	3,5	0,3	4,9	0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta steril gråbrun sand. Förekomst av tegel.	-
14	Sluttning mot norr, skogsbacke	4,0	0,5	5,6	0,35 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta steril gråbrun sand. Förekomst av tegel.	-
15	Svag sluttning mot norr, öppen mark	4,0	0,45	5,6	0,3 m tjockt matjordslager av brun humös sand. Under detta steril gråbrun sand.	-

Bilaga 2. Provrutor

Ruta	Schakt	Area m ²	Innehåll	Beskrivning
1	8	0,25	0,25 m matjord av brun humös sand intill husgrund och mellan grundstenar.	Manuellt grävd. Fynd av porslin, tegel, en spik.
2	8	1,4	0,25 m brun humös matjord, under denna 0,1 m gråbrun infiltrerad lera över den sterila grå leran.	Manuellt grävd inledningsvis, därefter utvidgad och grävd till 0,4 m djup med hjälp av grävskopa.
3	Husgrund intill schakt 12	0,25	0,25 m torv och humös sand, därunder grå steril sand.	Fynd av porslin, fönsterglas, spik, tegel.